

УДК 339.172

Карпенко Л.Ф.

*здобувач кафедри біржової діяльності
Національного університету біоресурсів
і природокористування України***НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ****REGULATORY AND LEGAL PROVIDING EXCHANGE TRADE IN UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті описано основні нормативно-правові документи, щодо забезпечення функціонування біржової торгівлі в Україні. Розглянуто закони, постанови, концепції, які мають відношення до біржової діяльності. Проаналізовано ефективність законодавчого забезпечення з боку держави відносно існуючих документів, що регулюють біржові відносини.

Ключові слова: біржова торгівля, біржовий ринок, товарна біржа, державне регулювання, нормативно-правове забезпечення.

АННОТАЦИЯ

В статье описаны основные нормативно-правовые документы по обеспечению функционирования биржевой торговли в Украине. Рассмотрены законы, постановления, концепции, которые имеют отношение к биржевой деятельности. Проанализирована эффективность законодательного обеспечения со стороны государства в отношении существующих документов, регулирующих биржевые отношения.

Ключевые слова: биржевая торговля, биржевой рынок, товарная биржа, государственное регулирование, нормативно-правовое обеспечение.

ANNOTATION

The article describes the main legal documents concerning the functioning of exchange trading in Ukraine. Considered the laws, regulations, concepts that are related to the exchange activity. The effectiveness of legislative support from the government regarding existing documents that regulate exchange relations.

Keywords: stock trading, stock market, commodity exchange, government regulation, regulatory support.

Постановка проблеми. Будь-яка система управління являє собою сукупність засобів та способів впливу на той чи інший об'єкт. Наповнення такої системи – це її складові, що виконують певні функції задля досягнення поставлених цілей. Основою піраміди управління є держава, яка, зі свого боку, повинна забезпечувати ряд функцій, у тому числі управлінських та законодавчих, які регулюватимуть усі сфери і галузі країни та підтримуватимуть внутрішню і зовнішню рівновагу.

Так, суб'єктами державного управління, регулювання біржової торгівлі в Україні є міністерства, відомства, установи та організації, які безпосередньо чи якоюсь мірою належать до структури системи управління. Механізмом управління можна назвати базу нормативно-правового забезпечення, а до інструментів системи управління належать нормативно-правові документи, що включають низку правил, норм та вимог стосовно певного виду діяльності або певного суб'єкта. Біржовий ринок як один із сегментів економіки та біржова діяльність регулюються державою за допомогою саме норма-

тивно-правового забезпечення, яке на сьогодні потребує ряду змін та доповнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення деяких питань нормативно-правового забезпечення відображено у працях А.Г. Бобкової, О.А. Белянєвича, А.І. Берлача, Ю.П. Воскобійника, Л.Т. Рябовола, О.О. Семчика, М.О. Солодкого, Д.М. Стеценка, В.С. Щербини. Крім того, розроблено та схвалено ряд законодавчих актів та нормативних документів щодо регулювання біржових процесів та розвитку біржової торгівлі.

Мега статті полягає в аналізі існуючих законодавчо-правових документів, що складають систему нормативної бази державного регулювання та саморегулювання біржової торгівлі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із прийняттям Господарського кодексу України нормативно визначається і поняття товарної біржі як особливого суб'єкта господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарні ціни, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям [1]. Даним кодексом також визначено, що товарна біржа є юридичною особою, а отже, має зв'язок із правовими формами.

Держава виконує функцію регулювання взаємовідносин виробника і споживача, прямо впливаючи на діяльність суб'єктів біржової торгівлі шляхом розробки та впровадження нормативних актів та положень.

У 1991 р. в Україні був прийнятий Закон «Про товарну біржу», що й досі являється основним документом, який визначає правові умови створення і діяльності товарних бірж. У ст. 1 Закону зазначено, що товарна біржа є організацією, яка об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. Звідси можемо зробити певний висновок, що метою діяльності біржі є концентрування попиту і пропозиції на біржі товарів або послуг. У ст. 5 цього ж Закону зазначено що засновниками і членами товарної біржі не можуть бути органи державної влади та управління, а також державні установи

(організації), що перебувають на державному бюджеті [2].

Економічне становище нашої країни не є стабільним. Проблеми, які утворились унаслідок цілої низки негативних факторів, також стосуються і місця біржової торгівлі в економічній системі та ролі державного впливу на біржову діяльність.

Розглянемо детальніше рівень державного втручання в діяльність бірж. У ст. 7 Закону України «Про товарну біржу» [2] йдеться про державну реєстрацію товарної біржі, отже, хоч біржа і є самостійною організацією, маючи свої органи управління, статут і можливість саморегулювання, не зможе функціонувати без проходження процедури реєстрації як юридичної особи відповідно до чинного законодавства України, реєстрації юридичних осіб. До того ж у Господарському кодексі України, у ст. 279 «Товарна біржа», також передбачена державна реєстрація товарної біржі, яка провадиться відповідно до вимог ст. 58 цього Кодексу [1]. Проте угоди, що зареєстровані на біржі, не потребують нотаріального засвідчення і вважаються виключно внутрішнім документом, зміст якого підлягає розголошенню тільки при вирішенні спірних питань у судовому порядку або на письмову вимогу органам прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ у випадках, передбачених законодавством України.

Оскільки товарні біржі здійснюють виробничу і комерційну діяльність, функціонуючи в податковому полі, згідно зі ст. 4 Закону України «Про систему оподаткування», біржі як фізичні та юридичні особи підлягають оподаткуванню та є платниками податків і зборів [3]. Безпосередньо у ст. 18 Закону України «Про товарну біржу» йдеться про зобов'язання бірж та їх членів сплачувати податки у порядку, встановленому законодавством України [2]. Існуюча податкова система чітко визначає умови та вимоги сплати податків та обов'язкових внесків біржами та учасниками бірж, але система не є достатньо лояльною по відношенню до біржових організацій.

У п. 6 ст. 4 Закону України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» від 21.02.1992 р. [4] йдеться про оподаткування доходів посередницької біржової діяльності та продажу на аукціоні різноманітних товарів чи продукції, ставка оподаткування яких становила 75%.

Відсоток сплати податку на прибуток, згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. [5], для юридичних осіб та посередників, що є членами біржі, становить 45%, що, безперечно, перешкоджає розвитку та функціонуванню біржової торгівлі. Через це посередники та потенційні учасники торгів воліють знаходити інші шляхи продажу та придбання товарів чи послуг, тим самим збільшуючи відсоток несанкціонованих угод і зменшуючи відсоток наповнення держав-

ного бюджету. Ланка таких торговельних відносин – це значна частина системи тіньової економіки, що існує в нашій країні.

Просліджується, що введеним в дію Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» [5] було зменшено ставку оподаткування біржової діяльності, проте назвати її сприятливою для функціонування стабільних біржових відносин не можна. На нашу думку, це категорично неправильно і є фактором уповільнення функціонування бірж. Податки мають бути оптимально знижені для посередників та членів біржі, адже такі умови стануть більш привабливими для нових учасників.

Незважаючи на не зовсім сприятливі умови для функціонування біржової торгівлі з боку держави, органами влади постійно провадяться хоч і незначні дії щодо підвищення рівня розвитку біржових відносин, але які все ж мають певні результати.

Як відомо, товарні біржі, здійснюючи комерційну діяльність, надають послуги щодо укладання угод і у сфері сільськогосподарського виробництва. Частка операцій купівлі-продажу продукції сільськогосподарських виробників досить велика.

Після 1996 р. кількість бірж, зокрема аграрних, зросла, але на фоні стрімкого розвитку світової економіки біржова торгівля в Україні поки що так і не вийшла на рівень, який би створив конкуренцію перед посередниками тіньової економіки.

Для покращання взаємодії між біржами та державою, а також організації біржового сільськогосподарського ринку в листопаді 1995 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку». У даній Постанові акцентовано увагу на підвищенні ролі виробників сільськогосподарської продукції у формуванні біржового ринку через участь в ньому засновників біржі вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, а також підприємств переробної промисловості. Оскільки однією з функцій товарної біржі є інформаційна, то п. 6 Постанови було передбачено щотижневе інформування Міністерства аграрної політики та продовольства України про результати торгів [6]. Це вдалий крок, оскільки надання інформації посилює функцію моніторингу і дає змогу застосовувати конструктивні дії.

Наступним не менш важливим нормативним документом в історії становлення та розвитку біржової торгівлі ми вважаємо схвалену Постановою Кабінетом Міністрів України від 17 листопада 1995 р. № 916 Концепцію організації біржового сільськогосподарського ринку. Метою Концепції стало створення конкурентного середовища в умовах ринкової трансформації економіки. Конкурентне середовище є важливим фактором для перебудови та розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього ринку [6].

Концепцією було визначено структуру біржового сільськогосподарського ринку та сформувано його визначення. У п. 5 Концепції біржовий сільськогосподарський ринок – це взаємопов'язана система державних, біржових та інших структур сільськогосподарського ринку [6]. До схеми біржового сільськогосподарського ринку увійшли біржі, брокерські контори, підприємства, споживачі сільськогосподарської продукції, міністерства та державні відомства.

Слід відмітити, що Концепцією передбачена безпосередня участь держави в створенні, функціонуванні та розвитку біржового сільськогосподарського ринку через різноманітні структурні підрозділи та організації, але не враховано багато факторів, наприклад, кон'юнктура ринку, рівень розвитку зовнішніх зв'язків, інвестиційна привабливість продукції.

Оскільки наша країна не входить до числа розвинутих і, м'яко кажучи, ситуація бажала би бути кращою як в 90-х роках, так і до сьогодні, ураховуючи досвід зарубіжних країн, Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. було схвалено Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції. Створена вона була з метою вдосконалення та регулювання біржової торгівлі в загальному, а також розробки методологічної бази для підготовки нормативних документів щодо біржової діяльності, упровадження сучасних технологій біржової торгівлі сільськогосподарської продукцією, розробки програм моніторингу всіх етапів біржової торгівлі [7].

Одним із важливих принципів розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції, на нашу думку, є підтримка і стимулювання з боку районних і обласних державних адміністрацій та інших місцевих органів управління. Це можливо через підвищення рівня їх відповідальності за дотримання законодавства щодо регулювання діяльності бірж.

Ще одним важливим принципом, на нашу думку, слід уважати впровадження системи державних інтервенцій для біржової торгівлі.

Шлях участі держави в розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції, згідно з вищевказаною Концепцією, має здійснюватись саме через законодавче та нормативне регулювання, захист прав товаровиробників, створення досконалого правового поля задля економічного правопорядку всіх учасників біржової торгівлі.

Для забезпечення виконання поставлених цілей, положень та принципів, що зазначені в законодавчих документах, на нашу думку, недостатньо лише переформатувати законодавчу базу, необхідно також створювати цілу систему комітетів, фондів, асоціацій та інших органів державного та недержавного значення.

Не можна не погодитись, що частина поставлених завдань виконується, але рушійною силою для досконалого поєднання законотворчих механізмів і практичного впровадження

має стати більша довіра покупців і споживачів до сучасної системи біржової торгівлі, прагнення продавати і купляти на легалізованих ринках із забезпеченням необхідного адміністративно-правового супроводу з боку держави. Недовіра суспільства уповільнює розвиток біржового ринку і економіки країни.

Ми згодні з тим, що сьогодні можна відмітити деякий прогрес у сфері адміністративно-правового регулювання біржової діяльності. Кількість бірж з кожним роком зростає, і динаміка свідчить про результативність багатьох дій з боку держави.

Доцільно відзначити, що існують певні способи адміністративно-правового регулювання. Це може бути видача нормативно-правових актів, укладання договорів, державна реєстрація об'єктів чи суб'єктів, видача дозволів, а за потребою складання протоколів та вчинення правомірних дій стосовно порушень визначених законодавством України.

Проте важлива роль в адміністративно-правовому регулюванні біржової діяльності належить і саморегулюванню. У багатьох країнах світу органи саморегулювання регламентують частину питань, якими в нашій країні займаються органи державного управління та виконавчої влади.

Повноваження, які належать саморегулюванню, відображені у статутах, правилах торгівлі та положеннях, що розроблені кожною біржею самостійно. Принципи саморегулювання вітчизняні біржі активно використовують [8, с. 36].

Окрім державних нормативно-правових актів, біржі мають внутрішні нормативні акти, що забезпечують їх функціонування. До таких відносять статут біржі, засновницький договір та правила торгівлі.

У статуті товарної біржі, згідно зі ст. 6 Закону України «Про товарну біржу», зазначено предмет і цілі біржової діяльності, органи управління біржею, організаційну структуру біржі, права та обов'язки членів біржі, порядок припинення роботи біржі та інші положення.

Правила біржової торгівлі теж зазначені у ст. 17 Закону України «Про товарну біржу» і тим самим регламентують діяльність бірж [2]. Затверджуються правила біржової торгівлі загальними зборами членів товарної біржі. У правилах визначаються: строк та місце проведення біржових операцій, склад учасників біржових торгів, порядок здійснення та реєстрації біржових операцій, порядок визначення та розмір плати за користування послугами біржі, відповідальність учасників та працівників біржі за невиконання або неналежне виконання правил біржової торгівлі та інші положення, встановлені органами управління біржі.

На нашу думку, доцільно було б надати більше повноважень органам саморегулювання бірж, оскільки вони тісно і прямо пов'язані з

процесами, що відбуваються на торговельних майданчиках під час укладення договорів та вирішення конфліктних ситуацій.

Висновки. Існуюче нормативно-правове забезпечення біржової торгівлі в нашій країні в неповному обсязі здатне забезпечувати і регулювати біржовий ринок сьогодення. Слід зазначити, що закони, постанови, програми, укази президента акти та інші нормативно-правові документи постійно доповнюються, вносяться зміни, дуже повільно, але розробляється більш досконалий документальний супровід для успішного функціонування біржової торгівлі, що базується на основі врахування цілої низки факторів. На нашу думку, такими факторами перш за все мають стати зарубіжний досвід, статистична інформація моніторингу біржової системи, сучасні методи матеріально-технічного забезпечення, рівень економічного розвитку країни. За умов консолідації зусиль з боку держави і учасників біржових відносин, шляхом удосконалення законодавчої бази, створення додаткових органів державного та недержавного значення можливе підвищення рівня розвитку біржової торгівлі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Закон України «Про товарну біржу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
3. Закон України «Про систему оподаткування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.
4. Закон України «Про оподаткування доходів підприємств і організацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2146-12>.
5. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/334/94-вр>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/916-95-п>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. «Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/848-97-п>.
8. Берлач А.І. Біржове право України: [навч. посіб.] / А.І. Берлач. – К.: Університет «Україна», 2008. – 316 с.